

Covid-19 Pandemi Sürecinde Hemşirelerde Meslektaş Dayanışması ve Tükenmişlik Durumu

In Nurses Colleague Solidarity in COVID-19 Pandemia Process and Burnout Status

Tunahan AYDIN¹, Seval AĞAÇDİKEN ALKAN²

¹ Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Hemşirelik Esasları Anabilim Dalı
• tunahanaydin@icloud.com • ORCID > 0000-0002-8166-0718

² Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, Hemşirelik Esasları Anabilim Dalı
• seval.agacdiken@omu.edu.tr • ORCID > 0000-0003-4368-0766

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Derleme / Review

Geliş Tarihi / Received: 21 Haziran / June 2021

Kabul Tarihi / Accepted: 17 Kasım / November 2021

Yıl / Year: 2021 | **Cilt – Volume:** 6 | **Sayı – Issue:** Özel sayı 1 | **Sayfa / Pages:** 11-22

Atıf/Cite as: Aydın, T. ve , Ağaçdiken Alkan, S. "Covid-19 Pandemi Sürecinde Hemşirelerde Meslektaş Dayanışması ve Tükenmişlik Durumu- In Nurses Colleague Solidarity in COVID-19 Pandemia Process and Burnout Status." Samsun Sağlık Bilimleri Dergisi- Journal of Samsun Health Sciences 6 (Ö.1), Aralık 2021: 11-22. <https://doi.org/10.47115/jshs.955279>

Yazar Notu: Bu derleme çalışması, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Hemşirelik Bölümü'nün 26-28 Mayıs 2021 tarihinde düzenlenen IV. Hemşireliği Güçlendirme Sempozyumu'nda sözel bildiri olarak sunulmuştur.

Sorumlu Yazar: Tunahan AYDIN

Copyright © Published by Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi – Ondokuz Mayıs University, Faculty of Health Sciences, Samsun, Turkey. All rights reserved.

COVID-19 PANDEMİ SÜRECİNDE HEMŞİRELERDE MESLEKTAŞ DAYANIŞMASI VE TÜKENMİŞLİK DURUMU

ÖZ:

Derleme türünde olan bu çalışmada amaç, COVID-19 sürecinde hemşirelerde meslektaş dayanışması ve tükenmişlik durumunu ele almaktır. COVID-19 ilk olarak Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkmış ve vakaların dünya genelinde ciddi artış göstermesiyle birlikte sağlık hizmetlerine olan talep artmıştır. Bunun sonucunda artan iş yükü, sürekli kullanılan koruyucu ekipmanların rahatsızlığı, enfeksiyonun kendisine ve ailesine bulaşma korkusu, hastalığın kesin tedavisinin olmaması ve yetersiz bilgi ortamı hemşirelerde korku ve strese neden olarak tükenmişliği tetiklemektedir. Hemşireler, mesleğin icrasıyla ilgili sorunlarda meslektaşlarının onlarla güçlü bir dayanışma içinde olabileceklerini düşünmektedirler. Bu açıdan meslektaş dayanışmasının hemşirelerin tükenmişlikle baş etmede kullandıkları bir strateji olduğu bildirilmiştir. Sonuç olarak tükenmişlik, pandemi döneminde hemşirelerin karşılaştığı önemli bireysel ve mesleki sorunlardan biridir. Meslektaş dayanışması ise bu soruna yönelik özellikler taşımaktadır. Bu nedenle pandemi sürecinde tükenmişlik ile baş etmede meslektaş dayanışmasının desteklenmesi, hemşirelerin ve bakım verdikleri bireylerin en üst fayda ile süreci geçirmesine önemli katkı sunabilir.

Anahtar Kelimeler: COVID-19 pandemisi; Hemşire; Meslektaş dayanışması; Hemşirelerde tükenmişlik

IN NURSES COLLEAGUE SOLIDARITY IN COVID-19 PANDEMIA PROCESS AND BURNOUT STATUS

ABSTRACT:

In this review type study, the aim is to address the colleague solidarity and burnout in nurses during the COVID-19 process. COVID-19 first appeared in Wuhan, China, and the demand for healthcare services has increased with the serious increase of cases worldwide. As a result, the increased workload, the discomfort of constantly used protective equipment, the fear of infecting the infection itself and its family, the lack of definitive treatment for the disease, and the insufficient information environment trigger burnout by causing fear and stress in nurses. Nurses think that their colleagues can be in strong solidarity with them on problems rela-

ted to the execution of the profession. In this respect, it has been reported that colleague solidarity is a strategy used by nurses to cope with burnout. As a result, burnout is one of the important personal and professional problems faced by nurses during the pandemic period. Colleague solidarity, on the other hand, has features related to this problem. For this reason, supporting colleague solidarity in dealing with burnout during the pandemic process can make a significant contribution to the maximum benefit of nurses and the individuals they care for.

Keywords: COVID-19 pandemic; Nurse; Colleague solidarity; Nurses burnout

GİRİŞ

COVID-19, SARS-CoV ve MERS-CoV'dan sonra ortaya çıkan yeni tip koronavirüsdür. Koronavirüs ilk olarak 2019 yılı Aralık ayında Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkmış ve kısa sürede tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Dünya Sağlık Örgütü koronavirüsü 11 Mart'ta küresel salgın (pandemi) olarak ilan etmiştir. Aynı gün Türkiye'de de ilk vaka bildirimini yapılmıştır. Salgının sebebinin bilinmemesiyle birlikte salgına yönelik ilk belirtilerin ortaya çıktığı Wuhan şehrindeki Huanan deniz ürünleri pazarında satılan vahşi hayvanların ana konakçı olduğu düşünülmektedir. Bulaş, hastaların öksürme ve hapşırmasıyla ortama dağılan damlacıklar yoluyla gerçekleşmektedir. Ateş, öksürük, solunum güçlüğü gibi belirtilerle başlayan hastalık ciddi solunum komplikasyonlarına neden olabilmektedir (Budak ve Korkmaz, 2020; Dikmen ve ark., 2020; TC. Sağlık Bakanlığı, 2021).

Vakaların hızla artması ile birlikte normal şartlar altında bile ağır iş yükü ve stres altında çalışan sağlık çalışanlarına yeni roller ve sorumluluklar yüklenmiş oldu. İş yükleri daha fazla artmış ve ilk kez karşılaştıkları bu virüse karşı savaşmaları stres ve korku düzeylerini artırmıştır (Yüncü ve Yılan, 2020). Bu sayılanlara ek olarak yeni bir çalışma düzenine uyum sağlamak, artan hizmet talepleri, uzun süreli kişisel koruyucu donanım kullanımı hemşirelerde duygusal tükenme ve duyarsızlaşma seviyesini artırarak düşük kişisel başarı durumuna neden olmakta bu durum da beraberinde tükenmişliği getirmektedir. Fiziksel, bedensel ve duygusal tükenmişlik duygusu içerisinde olan bir hemşire ise yaptığı işten tatmin olmaz ve işe geç kalma, devamsızlık yapma gibi işten uzak kalma eğilimi gösterir (Akyüz, 2015; Denning ve ark., 2020; Liu ve ark., 2020; Telli ve ark., 2012).

Çalışanların yüksek performans ve kalitede hizmet verebilmesi için tükenmişliğin önlenmesi gerekir. Tükenmişlik ile baş etmede gerekli önlemlerin alınması ve iyileştirmelerin yapılması hemşirelerde bakımın kalitesini artırırken, isteksizlik ve dikkat dağınıklığına bağlı oluşabilecek iş kazalarının da önüne geçilmiş olur

(Karsavuran, 2014). Çalışma saatleri çalışanların fiziksel ve psikolojik ihtiyaçlarına uygun olarak, iş dışı isteklerine yeterli zamanı ayırabilecek şekilde planlanmalıdır. Hemşirelerin yeterlilik ve gönüllülük esasları dikkate alınarak çalışma alanları belirlenmelidir. Çalışanlara tükenmişlik sendromu ile baş etmelerine kolaylaştıracak yönde eğitimler planlanmalıdır (Kebapçı ve Akyolcu, 2011).

Meslektaş dayanışması ise meslektaşların birbirlerine olan desteği ve mesleki anlamda bilgi, teknik ve beceri paylaşımı olarak tanımlanmaktadır (Çoban, 2005). Hemşireler, sıklıkla çalışma ortamlarında desteğe ihtiyaçları olduğunu önemle belirtmektedirler. Bu desteğin en başta yönetim ve meslektaşlar tarafından olabileceği vurgulanmaktadır. Destek aldığını hisseden hemşireler, kendini güçlü ve yeterli (uzman) hisseder ve daha az tükenmişlik yaşarlar (Hagbaghery ve ark., 2004).

Sonuç olarak yaşanan pandemi süreci en ön saflarda savaşan hemşirelerde tükenmişlik ve işten ayrılma niyetinde artışa sebep olmaktadır. Bu derlemede CO-VID-19 pandemi sürecinde hemşirelerin yaşadığı fizyolojik ve psikolojik sorunlara değinmek, meslektaş dayanışması ve tükenmişlik durumunu incelemek amaçlanmaktadır.

YÖNTEM

Bu derleme çalışmasının verileri Nisan-Mayıs 2021 tarihleri arasında Science Direct, PubMed, Cochrane, TR Dizin, Akademik Google, Scopus, Elsevier, Web of Science Link veri tabanlarında gerçekleştirilmiştir. Türkçe ve İngilizce makaleler taranmıştır. Veri tabanlarında tarama yapılırken; “Koronavirüs”, “Pandemi”, “Meslektaş Dayanışması” ve “Hemşirelerde Tükenmişlik” anahtar kelimeleri kullanılmıştır. Bütün anahtar kelimeleri içeren 95 tane makaleye ulaşıldı fakat dahil edilme kriterlerini taşıyan 40 tane makale ile bu derleme hazırlandı.

Dahil etme kriterleri: (1) 2003-2021 yılları arasında yayımlanmış olan ve/veya pandemi sürecinde yayımlanan, (2) tam metine ulaşılabilen, (3) “Koronavirüs”, “Pandemi”, “Meslektaş Dayanışması” ve “Hemşirelerde Tükenmişlik” anahtar kelimelerini içerebilen, (4) derleme, araştırma makalesi, sistematik derleme, metaanaliz türlerinden birine ait olması, (5) Türkçe ve/veya İngilizce dilinde olan makaleler bu çalışmanın dahil edilme kriterlerini oluşturmaktadır.

BULGULAR

Covid-19 Süreci ve Hemşirelerde Tükenmişlik

Koronavirüsler zoonotik olup hayvanlardan insanlara bulaşmasıyla ağır hastalık tabloları ortaya çıkmaktadır. İlk olarak 2003 yılında Çin’de ortaya çıkan misk

kedilerden bulaşan SARS-CoV ve 2012 yılında Orta Doğu da birçok ülkede tanımlanan tek hörgüçlü develerden insanlara bulaşan MERS-CoV bilinen ciddi koronavirüs tipleridir. Son olarak 2019 yılı Aralık ayının sonlarında Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) Çin'in Hubei eyaleti Wuhan kentinde koronavirüsün hayvanlardan insanlara ilk bulaşın burada gerçekleştiği daha sonra ise insandan insana bulaş ile birlikte koronavirüsün kısa sürede yayılım gösterdiğini ve pnömoni salgınına sebep olduğunu bildirmiştir. Bulaştırıcılıkta temel kaynak semptomatik kişilerdir fakat, asemptomatik taşıyıcıların da rol oynadığı düşünülmektedir. İlk başvuran hastalar pnömoni semptomları gösterirken ardından şiddetli akut solunum yolu enfeksiyonları ve ciddi solunum sistemi komplikasyonları ortaya çıkmaya başladı. (Bai ve ark., 2020; Cascella ve ark., 2020; DSÖ,2021; Malik ve ark., 2020; Sağlık Bakanlığı, 2021; Zheng ve ark., 2020).

Mayıs 2021 itibarıyla dünya genelinde 222 ülkede 155 milyondan fazla vaka bildirilmiş, üç milyondan fazla kişi ise virüs nedeni ile yaşamını yitirmiştir (DSÖ, 2021). Türkiye de ise ilk vaka 11 Mart'ta görülmüştür. 19 Nisan da ise en çok vaka görülen 7.ülke konumuna yükselmiştir. Türkiye de en çok vaka ise İstanbul ilinde ortaya çıkmıştır (Budak ve Korkmaz, 2020).

Bulaş öksürme ve hapşırık yoluyla solunum damlacıkları ile yayılmaktadır. COVID-19 un bulaşma ihtimali kapalı ortamlarda açık hava ortamına göre 18,7 kat daha yüksektir (Cascella ve ark., 2020; Jun ve ark., 2020; Nishiura ve ark.,2020). COVID-19'un henüz kanıtlanmış bir tedavisi bulunmamaktadır. Bu nedenle temel amaç korunmak, aşılınmak, bulaş durumunda ise enfekte kişinin kısa sürede tespiti ve izolasyona alınmasıdır. COVID-19 da klinik tedavinin temel dayanağı, semptomatik tedavi ve oksijen tedavisidir (Cao, 2020).

Öte yandan Dünya Sağlık Örgütü tarafından küresel salgın olarak ilan edilen COVID-19 salgınıyla mücadele de kuşkusuz en ön saflarda yer alan hemşireler zorlu koşullarda bakım vermeye devam etmekte ve virüs bulaş riski ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Tarih boyunca da salgın dönemlerinde birçok hemşire enfekte olmuştur. Loeb ve arkadaşlarının yoğun bakım hemşireleri arasında SARS- CoV 'ı incelediği araştırmada SARS hasta odasına giren 32 hemşireden 8'inin enfekte olduğu görülmüş, SARS enfeksiyonu olasılığı vardiya başına %6 olarak hesaplanmıştır (Loeb ve ark., 2004; Palandöken, 2020).

Yaşadığımız salgın dönemi hemşirelerde yoğun bir stres oluşturmuştur. Karasu ve Çopur'un yaptığı çalışmaya göre COVID-19 tanısı alan hastaya bakım veren bir hemşire ilk vakayla karşılaştığı anda "meslek hayatımın en karanlık anıydı" ifadesini kullanmıştır. Aynı çalışmada hemşire hastalara bakım verirken kullandığı koruyucu ekipmanların kendisine yaşattığı zorlukları "nefes almayı, duymayı, iletişim kurmayı zorlaştırıyor ve terlediğim de terimi silemediğim zamanlar oluyor" cüm-

lesiyle ifade etmiştir. Yapılan alışma COVID-19 pandemi surcünde hemşirelerin yaşadıkları zorlukları açıkça göstermektedir (Karasu ve opur, 2020).

Hemşireleri pandemi surcünde strese sokan durumlardan biri de COVID-19 virüsünü ailesine bulaştırma riskidir. Avustralya'da birinci basamak sağlık hizmeti veren kurumlarda çalışan hemşirelerin %80,9'u COVID-19'u aile üyelerine bulaştırmaktan korkmaktadır. Özellikle evinde yaşlı ve ocuk olan hemşireler aileleri için daha fazla endişe duymaktadır (Halcomb ve ark., 2020; Sun ve ark., 2020;).

Yeni bir çalışma düzenine uyum sağlamak, artan hizmet talepleri, uzun süreli kişisel koruyucu donanım kullanımı tükenmişliği artırıcı risk faktörleridir. Enfeksiyonlu hastalara doğrudan yakın temaslı bakım vermek anksiyeteyi artırarak tükenmişliğe neden olur. Denning ve arkadaşlarının COVID-19 sırasında sağlık çalışanlarının psikolojik sağlığını değerlendirildiği çalışmada çalışanların %67'si tükenmişlik yaşamaktadır. Hasta ile yakın temasın daha fazla olduğu meslekler olan hemşirelerde ve doktorlarda tükenmişlik daha yüksektir (Denning ve ark., 2020; Liu ve ark., 2020;)

Jalili ve arkadaşlarının COVID sırasında sağlık alışanlarında tükenmişliği incelediği çalışmada, katılımcıların %53' yüksek düzeyde tükenmişlik yaşamaktadır. Tükenmişlik yaşayan katılımcıların sosyo-demografik özellikleri değerlendirildiğinde kadınların ve gençlerin daha yüksek oranda duygusal tükenme yaşadıkları görülmüştür (Jalili ve ark., 2020).

Hu ve arkadaşlarının COVID-19 salgını sırasında Çin'in Wuhan kentinde n saflarda çalışan hemşirelerin tükenmişlik, kaygı ve depresyon durumlarını inceledikleri kesitsel çalışmada hemşirelerin %60,5'i duygusal tükenme, %42,3' duyarsızlaşma, %60,6'sı kişisel başarı alt boyutunda iş tükenmişliği yaşamaktadır. Katılımcıların %61'i daha önce bulaşıcı hastalığı olan hastaya bakım vermemiştir. Yapılan çalışmada hemşirelerin bu dönemde yüksek düzeyde anksiyete ve depresyon bildirdikleri görülmüştür. Çalışmada hemşirelerin %96,8'inin n saflarda çalışmaya devam etmek istediği devam etme sebebi olarak vatanseverlik, başkalarına yardım etme isteği ve görevi olduğunu düşünme yer almaktadır (Hu ve ark., 2020).

Giusti ve arkadaşlarının COVID-19 salgınının sağlık profesyonelleri üzerindeki psikolojik etkisini incelediği araştırmada katılımcıların %26'sı hemşiredir. Katılımcıların %31,9'u duygusal tükenme yaşamaktadır (Giusti ve ark., 2020).

Marzetti ve arkadaşlarının 45 farklı ülkeden 184 sağlık çalışanı üzerinde COVID-19 salgını sırasında sağlık alışanlarında tükenmişlik ve ikincil travmatik stresi incelediği araştırmada katılımcıların %5,4' hemşiredir. Çalışanların %5,6'sının kendisi, %31'inin ise ailesi veya yakın çevresinden bir tanığı COVID-19 ile

enfekte olmuştur. Çalışanların %56'sında duygusal tükenme, %41,3'ünde ise ikincil travmatik stres semptomları vardır. Ön saflarda çalışan, enfekte hastaların ölümüne maruz kalan ve COVID-19'lu hasta ile geçirdiği süre fazla olan çalışanlarda tükenmişlik daha yüksektir (Marzetti ve ark., 2020).

Katılımcıların %9,8'inin hemşire olduğu Hindistan'da sağlık çalışanları arasında tükenmişliğin araştırıldığı çalışmada katılımcıların %22,7'si ölüm korkusu ile çalışmakta ve %52,8'i pandemiye bağlı tükenmişlik yaşamaktadır. Katılımcıların %55,3'ü enfeksiyona yakalanmaktan, %66,9'u ise enfeksiyonu eve taşımaktan endişe duymaktadır (Khasne ve ark., 2020).

Salgın sırasında hemşirelere yeni roller ve sorumluluklar yüklenmiştir. Ancak bu süreçte hemşirelerin verilen rolleri yerine getirebilmeleri yeterli bilgi düzeyine sahip olmaları ile mümkün olacaktır. Labrague ve De Los Santos'un yaptığı çalışmada COVID-19 ile ilgili eğitim alan hemşirelerde yeterlilik duygusunun geliştiği ve korku düzeyinin azaldığı görülmüştür (Labrague ve De Los Santos, 2020). Ancak dünya genelinde birçok hemşire SARS-CoV-2 ile ilgili bir eğitim almamıştır. İran da yapılan bir çalışmada ise hemşirelerin yalnızca %18,8'i COVID-19 hakkında bilgi sahibidir ve bilgiyi en yaygın Sağlık Bakanlığı ve Dünya Sağlık Örgütünden almakla birlikte %42,3'ü medya yoluyla sağlamaktadır (Nemati ve ark., 2020).

Sun ve arkadaşlarının COVID-19 hastalarına bakım veren hemşirelerin psikolojik deneyimleri üzerine fenomenolojik yaklaşım ile yaptığı çalışmada sürecin ilk dönemlerinde hemşirelerde bilinmeyen bir virüsle savaşmanın ve 1,5-2 kat artan iş yükünün korku ve endişeye sebep olduğu görülmüştür. İlerleyen dönemlerde virüs ile ilgili bilinmeyen birçok şeyin aydınlığa kavuşması, hemşirelerin ekip üyeleri ile daha uyumlu ve organize çalışmasını sağlamış, kontrol ve sorumluluk duygularını geliştirmiş, kendi potansiyellerini keşfetmelerini sağlamıştır. Sonuç olarak hemşirelerin %70'inde korku ve kaygı yerini olumlu duygulara bırakmıştır (Sun ve ark., 2020).

TARTIŞMA

Tükenmişlik: çalışanların yoğun iş stresi altında düşük motivasyon faktörleriyle çalışması sonucunda meydana gelen hem kişisel hem de örgütsel anlamda olumsuz sonuçlar doğuran yıpranma ve bitkinlik durumudur (Asad ve Khan, 2003).

İnsanlar ile birebir iletişimde olan meslek grubu olan sağlık çalışanları olan hemşirelerde tükenmişlik yaygın olarak görülmektedir (Balcı ve ark., 2013). Yoğun stres altında çalışan yoğun bakım ve acil servis hemşirelerinde tükenmişlik daha yüksek olmakla birlikte Özsoylu ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada hastane genelinde yaklaşık iki hemşireden birinin tükenmişlik yaşadığı görülmüştür. Ağır iş

yükü, stres, vardiya sistemi ile çalışmak, istemediği bir yerde çalışmak, örgütsel iletişimdeki kopukluklar, sosyal destek eksikliği, genç yaş, mesleki deneyim süresinin az olması, cinsiyet, öfke kontrolü ve stres yönetiminde başarısız olmak, hemşirelerde tükenmişliğe neden olan faktörlerdir (Altay ve ark., 2010; akır ve Tağ, 2018; Kulakçı ve ark., 2015; Kaya ve ark., 2010; Kebapçı ve Akyolcu, 2011; Karsavuran, 2014; Özsoylu ve ark., 2017).

Hemşirelerde tükenmişliği sebep olan faktörlerden biri de hasta ile sürekli yakın ilişki içerisinde bulunması nedeni ile hastanın sorunlarına daha sık tanık olması ve hastalığın tıbbi ve psikolojik sonuçlarını yakından takip etmesidir. İş yerinde şiddete maruz kalma veya tanık olma tükenmişliği artırır. Dursun'un işyeri şiddetinin sağlık çalışanlarının tükenmişlik düzeyine etkisini incelediği araştırma da çalışanların %55,6'sının sözel şiddete maruz kaldığı görülmüştür (Dursun, 2012). Özcan ve Mercan'ın yaptığı çalışmada ise hemşirelerin büyük bir bölümü travma yaşamış, tanık olmuş ya da böyle bir durumla uğraşmıştır (Özcan ve Mercan, 2016). Tükenmişliğin hemşireler üzerinde birçok olumsuz etkisi bulunmaktadır. Tükenmişlik yaşayan hemşirelerin büyük bir bölümü uyku problemi yaşamakta ve kronik yorgunluk hissetmektedir. (Balcı ve ark., 2013).

Hemşireler, sıklıkla çalışma ortamlarında desteğe ihtiyaçları olduğunu önemle belirtirler. Bu desteğin en başta yönetim ve meslektaşlar tarafından olabileceği vurgulanmaktadır. Günümüzde yönetici hemşireler, mesleki uygulama çevresini optimal düzeyde yükseltmek ve iş çevresindeki istekliliği artırmak adına hemşirelerini destekleme yolları aramaktadırlar. Hemşireler yeterli destek göremediğinde, iş çevrelerini kontrol altında tutamadıklarını hissedip, değersizlik, hayal kırıklığı ve çaresizlik yaşarlar. Aksine destek aldığını hissedenen bir hemşire, kendini güçlü ve yeterli hisseder ve kendi tanılarını üzerine daha çok güvenli olurlar (Hagbaghery ve ark., 2004). Bu sayılanlar ışığında meslektaş dayanışması gösteren çalışan, çalışma arkadaşının sorunlarını dinler, anlamaya çalışır, dostça davranır, akademik ve eğitim konularında yardımcı olur, sorunlar karşısında uzlaşmacı olur, problemlerin özölmesinde yol gösterici olur, deneyimlerini paylaşır (oban, 2005).

Barnard, Street ve Love (2006), kanser hemşirelerinde stresör, iş yeri desteği ve tükenmişlik arasındaki ilişkiyi saptamak amacıyla yapmış oldukları çalışmalarında, meslektaş desteği ve kişisel başarı arasında ise zayıf pozitif bir ilişki olduğu saptanmış olup, meslektaş desteğinin tükenmişliği azaltabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Ellenbecker ve arkadaşları (2006) ise, evde bakım hemşirelerinin kendi meslekleri ile ilgili düşüncelerini araştırdıkları kalitatif çalışmalarında, hemşirelerin yöneticilerinden ve meslektaşlarından saygı ve destek gördüklerinde, işlerinde çalışmaya devam etme konusunda daha istekli olduklarını belirlemişlerdir.

Wilkins ve Shields (2009), hemşirelerde işverenin sağladığı destek sistemleri ve iş doyumsuzluklarını araştırdığı çalışmasında iş yükü, eleman sayısının azlığı, kaynaklardaki yetersizlikler ve meslektaş desteğinin düşük olması durumunda hemşirelerin iş doyumsuzluklarının önemli derecede yükseldiğini saptamıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

COVID-19 pandemi sürecinde hemşirelere yeni rol ve sorumluluklar yüklenmesiyle birlikte iş yükleri artmıştır. SARS-CoV-2 nedeni ile yeni bir çalışma düzeninin oluşması, artan hizmet talepleri, sürekli kullanılan koruyucu ekipmanların bakımı zorlaştırması, kesin tedavisi olmayan bir virüs ile mücadele etmek sağlık çalışanlarında, özellikle de hastalar ile daha yakın temasta olan ve uzun süre vakit geçiren meslek olan hemşirelerde tükenmişliğe neden olur. Yapılan birçok çalışmada bu dönemde hemşirelerin virüsün kendine bulaşmasından ve enfeksiyonu ailesine taşımaktan korku duyduğu ve stres düzeyini arttığı görülmektedir. Tükenmişlik hemşirelerde uyku bozuklukları, kronik yorgunluk, sık baş ağrısı, dikkat dağınıklığı, öfke kontrolü gibi birçok fiziksel ve psikolojik semptomlar oluşturur. Tükenmişlik hemşirelerde bakımın kalitesini azaltır ve iş kazaları riskini artırır. Bu gibi karşılaşılan zorluklar hemşireleri bir arayış içine itmiştir. Bu arayış meslekte kalmada etkili olan bir baş etme faktörü olarak meslektaş dayanışmasını karşımıza çıkarmaktadır. Meslektaş dayanışması hemşirelik mesleği için bu zorlu süreçten tükenmişlik yaşamadan çıkması için önemli bir yere sahiptir.

Çalışanların yüksek kalite ve performans ile çalışabilmeleri için tükenmişliğin önlenmesi gerekir. Tükenmişliğin önlenmesi için öneriler:

- Tükenmişlik ile baş etme mekanizmaları geliştirilmelidir.
- İş dışında hobi ve sosyal aktivitelere yönlendirilmelidir.
- Yönetici tarafından çalışana verilen dayanışmanın ve meslektaş dayanışmasının etkin olarak sağlandığı bir çalışma ortamı düzenlenmelidir.
- Ekip üyeleri arasındaki iletişim artırılarak örgütsel bağlılık güçlendirilmelidir.
- Çalışma saatleri istekler göz önünde bulundurularak iş dışı aktivitelere yeterli zaman ayrılmalıdır.
- COVID-19'a yönelik hizmet içi eğitimler planlanarak hemşirelerin mesleki yeterlilik duygusu geliştirilmelidir.

- Hastane içerisinde dönüşüm yapılarak COVID-19 hastalarına bakım veren hemşireler dinlendirilmelidir.
- Koruyucu ekipmanlar eksiksiz temin edilerek güven duygusu sağlanmalıdır.
- Ödüllendirmeler yapılarak maddi ve manevi destek sağlanmalıdır.

Çıkar Çatışması

Yazarlar arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır, finansal destekte bulunan kişi, kurum ya da kuruluş yoktur.

Yazar Katkısı

T.A.: Makale konusu fikri, çalışma için gerekli literatür taraması, yazım aşamalarında katkı sunmuştur

S.A.A.: Makale konusu fikri, raporun değerlendirme ve eleştirel değerlendirme aşamasında katkı sunmuştur

KAYNAKLAR

- Akyüz İ. (2015).Hemşirelerin Tükenmişlik ve depresyon düzeylerinin çalışma koşulları ve demografi özellikler açısından incelenmesi. İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi, 3(1) :21-34.
- Altay B, Gönener D, Demirkıran C. (2010). Bir üniversite hastanesinde çalışan hemşirelerin tükenmişlik düzeyleri ve aile desteğinin etkisi. Fırat Tıp Dergisi,15(1): 10-16.
- Asad, N., ve Khan, S. (2003). Relationship between job-stress and burnout: organizational support and creativity as predictor variables. Pakistan Journal of Psychological Research, 18, 139- 149.
- Bai Y, Yao L, Wei T, Tian F, Jin DY, Chen L, Wang M. (2020). Presumed asymptomatic carrier transmission of COVID-19. Jama,323(14): 1406-1407.
- Balcı GÜ, Demir Ş, Kurdal Y, Koyuncu G, Deniz Y, Tereci Ö, Mandus F, Yalçınkaya S, Öngel K. (2013). Hemşirelerde tükenmişlik ve yorgunluk semptomları. Tepecik Eğitim Hast Dergisi, 23(2): 83-87.
- Barnard D, Street B and Love A W. (2006). Relationships between stressors, work supports, and burnout among cancer nurses. Cancer Nursing. Vol: 29 (4). 338-345.
- Budak F, Korkmaz Ş. (2020). COVID-19 pandemi sürecine yönelik genel bir değerlendirme: türkiye örneği. Sosyal Araştırmalar ve Yönetim Dergisi,(1): 62-79.
- Cao, X. (2020).COVID-19: Immunopathology and its implications for therapy. Nature Reviews Immunology, 20(5): 269-270.
- Casella M, Rajnik M, Cuomo A, Dulebohn SC, Di Napoli R. (2020). Features, Evaluation And Treatment Coronavirus (COVID-19). In Statpearls [Internet]. Statpearls Publishing.
- Çakır Ö, Tanğ Y. (2018). Türkiye'de Sağlık Çalışanlarında Tükenmişlik Sendromu: Bir Meta Analiz Çalışması. The Journal Of Industrial Relations & Human Resources, 20(4): 39-59.
- Çoban AE. (2005). Psikolojik danışmanlar için meslektaş dayanışması. Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 1(1):167-174.
- Denning M, Goh ET, Tan B, Kanneganti A, Almonte M, Scott A, Przybylowicz J. (2020). Determinants of burnout and other aspects of psychological well-being in healthcare workers during the covid-19 pandemic: A Multinational Cross-Sectional Study. Medrxiv.
- Dikmen AU, Kına MH, Özkan S, İlhan MN. (2020). COVID-19 Epidemiyolojisi: Pandemi Deneyiminden Ne Öğrendik. Journal of

- Biotechnology and Strategic Health Research, 4: 29-36.
- Dursun S. (2012). İşyeri Şiddetinin Çalışanların Tükenmişlik Düzeyi Üzerine Etkisi: Sağlık Sektöründe Bir Uygulama. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 3(1): 105-115.
- Ellenbecker CH, Boylan LN And Samia L.(2006). What Home Healthcare Nurses Are Saying About Their Jobs. *Home Healthcare Nurse*. May. Vol.24; no.5; 315-324.
- Giusti EM, Pedrolì E, D'Aniello GE, Badiale CS, Pietrabissa G, Manna C, Molinari E. (2020). The Psychological Impact Of The COVID-19 Outbreak On Health Professionals: A Cross-Sectional Study. *Frontiers In Psychology*,11.
- Hagbaghery MA, Salsali M, Ahmadi F. A. (2004). Qualitative Study Of „Ranian Nurses‘ Understanding And Experiences Of Professional Power. *Human Resoruces For Health*, 2(9):1-14.
- Hu D, Kong Y, Li W, Han Q, Zhang X, Zhu LX, Su Wei, Wan SW, Liu Z, Shen Q, Yang J, He HG, Zhu J.(2020). Frontline Nurses‘ Burnout, Anxiety, Depression, And Fear Statuses And Their Associated Factors During The COVID-19 Outbreak In Wuhan, China: A Large-Scale Cross-Sectional Study. *EClinicalMedicine*,24: 1-10.
- Jalili M, Niroomand M, Hadavand F, Zeinali K, Fotouhi A. (2020). Burnout Among Healthcare Professionals During COVID-19 Pandemic: A Cross-Sectional Study. *Medrxiv*.
- Jun ISY, Anderson DE, Kan AEZ, Wang LF, Rao P, Young BE, Agrawal R. (2020). Assessing Viral Shedding And Infectivity Of Tears In Coronavirus Disease 2019 (COVID-19) Patients. *Ophthalmology*, 127 (7): 977-979.
- Karasu F, Çoçpur EÖ (2020).COVID-19 vakaları artarken salgının ön safındaki bir yoğun bakım hemşiresi:“Cephede Duran Kahramanlar”, *Yoğun Bakım Hemşireliği Dergisi* , 24(1):11-14.
- Karsavuran S. (2014). Sağlık Sektöründe Tükenmişlik: Ankara‘daki Sağlık Bakanlığı Hastaneleri Yöneticilerinin Tükenmişlik Düzeyleri. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 32(2): 133-163.
- Kaya N, Kaya H, Ayık SE, Uygur E. (2010). Bir Devlet Hastanesinde Çalışan Hemşirelerde Tükenmişlik. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(1): 401-419.
- Kebabçı A, Akyolcu N. (2011). Acil Birimlerde Çalışan Hemşirelerde Çalışma Ortamının Tükenmişlik Düzeylerine Etkisi. *Türkiye Acil Tıp Dergisi*,11(2): 59-67.
- Khasne RW, Dhakulkar BS, Mahajan HC, Kulkarni AP. (2020). Burnout Among Healthcare Workers During COVID-19 Pandemic In India: Results Of A Questionnaire-Based Survey. *Indian Journal Of Critical Care Medicine: Peer-Reviewed. Official Publication Of Indian Society Of Critical Care Medicine*, 24(8), 664-671.
- Kulaklı H, Ayyıldız T, Veren F, Kalinci N, Topan A. (2015). Zonguldak İl Merkezi Kamu Hastaneleri‘nde Çalışan Ebe ve Hemşirelerin Mobbing ve Tükenmişlik Düzeylerinin ve Bunları Etkileyen Faktörlerin Değerlendirilmesi. *Koç Üniversitesi Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi (HEAD)*, 12(2): 133-141.
- Labrague LJ, De Los Santos J. (2020). Fear Of COVID-19, Psychological Distress, Work Satisfaction And Turnover Intention Among Frontline Nurses. *Journal Of Nursing Management*, 1-9.
- Lacey SR, Teasley SL, Henion JS, Cox KS, Bonura A, Brown J. (2008). Enhancing The Work Environment Of Staff Nurses Using Targeted Interventions Of Support. *JONA*, 38(7/8):336-340.
- Liu CY, Yang YZ, Zhang XM, Xu X, Dou QL, Zhang WW, Cheng AS. (2020). The Prevalence And Influencing Factors In Anxiety In Medical Workers Fighting COVID-19 In China: A Cross-Sectional Survey. *Epidemiology & Infection*, 1-17.
- Loeb M, McGeer A, Henry B, Ofner M, Rose D, Hlywka T, Smith A. (2004). SARS Among Critical Care Nurses, Toronto. *Emerging Infectious Diseases*, 10(2):251-255.
- Malik YS, Sircar S, Bhat S, Sharun K, Dhama K, Dadar M, Chaicumpa W.(2020). Emerging Novel Coronavirus (2019-Ncov)—Current Scenario, Evolutionary Perspective Based On Genome Analysis And Recent Developments. *Veterinary Quarterly*, 40(1): 68-76.
- Marzetti F, Vagheggini G, Conversano C, Miccoli M, Gemignani A, Ciacchini R, Orru G. (2020). Secondary Traumatic Stress And Burnout In Healthcare Workers During COVID-19 Outbreak. *Medrxiv*.
- Nemati M, Ebrahimi B, Nemati F. (2020). Assessment Of Iranian Nurses‘ Knowledge And Anxiety Toward COVID-19 During The Current Outbreak In Iran. *Archives Of Clinical Infectious Diseases*, 1-5.
- Nishiura H, Oshitani H, Kobayashi T, Saito T, Sunagawa T, Matsui T, Suzuki M. (2020). Closed Environments Facilitate Secondary Transmission Of Coronavirus Disease 2019 (COVID-19). *Medrxiv*.
- Özcan CT, Mercan N. (2016). Hemşirelerin Travma ile Karşılaşma Durumlarına ve Kişilik Özelliklerine Göre Empati Ve Tükenmişlik Düzeyleri [Empathy And Burnout Levels Of Nurses Associated With Personality Traits And Trauma Exposure]. *Gulhane Medical Journal*, 58(1): 11-17.
- Özsoylu S, Akyıldız B, Dursun A. (2017). Bir Üniversite Hastanesinde Çalışan Hemşirelerin Tükenmişlik Düzeyi ve Etkileyen Faktörler. *J Pediatr Emerg Intensive Care Med*, 4: 104-109.

- Palandöken EA. (2020). COVID-19 Pandemisi Ve Hemşireler için Etik Sorunlar. İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 5(2): 139-142.
- Sun N, Wei L, Shi S, Jiao D, Song R, Ma L, Liu S. (2020). A Qualitative Study On The Psychological Experience Of Caregivers Of COVID-19 Patients. American Journal Of Infection Control, 48(6): 592-598.
- TC. Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü COVID-19 Erişkin Hasta Tedavisi Bilimsel Danışma Kurulu Çalışması, <https://covid19.saglik.gov.tr/> Erişim Tarihi: 30.04.2021
- TC. Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü COVID-19 Genel Bilgiler Epidemiyoloji ve Tanı Bilimsel Danışma Kurulu Çalışması, <https://covid19.saglik.gov.tr/> Erişim Tarihi: 01.05.2021
- TC. Sağlık Bakanlığı, COVID-19 (SARS-COV2 Enfeksiyonu) Tedavisinde Kullanılacak İlaçlara İlişkin Bilgiler, <https://covid19.saglik.gov.tr/> Erişim Tarihi: 29.04.2021
- TC. Sağlık Bakanlığı, Yeni Koronavirüs Hastalığı (COVID-19), <https://covid19bilgi.saglik.gov.tr/tr/> Erişim Tarihi: 05.05.2021
- Telli E, Ünsar AS, Oğuzhan A. (2012). Liderlik davranış tarzlarının çalışanların örgütsel tükenmişlik ve işten ayrılma eğilimleri üzerine etkisi: konuyla ilgili bir uygulama. Ejoboc (Electronic Journal of Vocational Colleges), 2(2): 135-150.
- Wilkins K, Shields M. (2009). Employer-Provided Support Services And Job Dissatisfaction In Canadian Registered Nurses. Nursing Research, 58(4):255-263.
- Yüncü V, Yılan Y. (2020). COVID-19 Pandemisinin Sağlık Çalışanlarına Etkilerinin İncelenmesi: Bir Durum Analizi, 373-401.
- Zheng YY, Ma YT, Zhang JY, Xie X. (2020). COVID-19 and The Cardiovascular System. Nature Reviews Cardiology, 17(5): 259-260.

